Ġużè Muscat-Azzopardi: Bejn Storja, Rakkont u Patrijottiżmu Malti

Anton Agius Muscat

Taħdita fil-Librerija Pubblika, Triq Vajringa, ir-Rabat (Victoria), Għawdex, nhar il-Ħamis, 23 ta' Ottubru 1997, fil-11.00 a.m. nhar il-ftuħ ta' wirja dwar Ġużè Muscat-Azzopardi, 1983–1927, u wliedu, Ivo u Ġino, organizzata u ippreżentata mis-Sur George V. Borg, l-Uffiċjal inkarigat mil-Libreriji Pubbliċi ta' Għawdex. Kien mistieden jiftaħ uffiċjalment il-wirja l-Onor. Avukat Dr. Anton Refalo LL.D., M.P., Segretarju Parlamentari għal Għawdex fl-Uffiċċju tal-Prim Ministru.

Lil Ġużè Muscat-Azzopardi (1953–1927) għadna ma nafuhx sewwa kif jixraqlu. Aktar ma nkunu nafuh u nifhmuh, kemm lilu u kemm liz-żmien li fih huwa għex, aktar jirnexxilna nidħlu fil-qalba tal-ġrajja ta' Malta u niesha.

Tabilħaqq, Ġużè Cassar Pullicino (1921–) ħareġ pubblikazzjoni fl-1991[1] mill-aktar siewja, mimlija b'tagħrif xieraq u f'waqtu, u għandha taqdi tajjeb lil min irid jibni fuq is-sies tiegħu ta' tiftix mitqlu deheb miġbur b'sabar u b'għaqal kbir. Bi pjaċir niftakar li marti u jien kellna sehem fit-tiswir ta' dik il-pubblikazzjoni, kif l-awtur għaraf ifisser tajjeb fid-daħla.

Jeħtieġ nifhmu aħjar mhux biss lil Ġ.M.A. Hemm kittieba oħra ta' żmienu, ukoll jekk ta' statura anqas minnu, jixirqilhom min jifhimhom aħjar. Żmienhom u l-kitba tagħhom jitolbu wisq iżjed minn tagħrif xott xott fuq ħajjithom u lista ta' x'kitbu. Hemm fehma ħażina li wasslet għall-konklużjoni żbaljata li l-kittieb Malti jew ma jistħoqqlux min jagħti wisq widen tiegħu għax ma għaraf jagħti xejn minn qaddisu bħala kitba, jew jekk ta xi ħaġa, irnexxielu jagħtiha biss b'riħet dak li ħa mill-barrani! Ġara li ż-żmien bena l-ħrafa li l-Malti ma għaraf ikun xejn f'daru għajr musbieħ mitfi.

Ejjew nistħajlu qegħdin fis-sena 1877. Irid ikollok dak il-kuraġġ u l-qawwa tar-ruħ ta' l-idealista li meta tara madwarek Malta mimlija nies bla skola, il-għadd il-kbir minnhom iqisu l-iskola bħala sellum li ma jistgħux jew li ma għandhomx għalfejn jitħabtu jitilgħu miegħu; meta dawk iqisuhom ta' l-iskola jfittxu jitgħallmu u jinqdew bit-Taljan u dil-lingwa jqisuha bħala l-'lingwa kulturali' tixraq lil Malta u niesha; meta biex l-inkwadratura soċjo-kulturali –

lingwistika tkompli tikkomplika ruħha, għandek taqbida sħiħa bejn il-Gvern Imperjali Ingliż li jixtieq ixettel l-Ilsien Ingliż waqt li l-oligarkija politika f'Malta tippreżenta l-Lingwa Taljana fil-libsa ta' *lingua nàzionale* bħala kontrapiż; meta l-Kelma Maltija, ma ssibx min iweżinha u min jitħajjar jinqeda biha, u min iwennes il-Kelma Maltija, jara madwaru nuqqas ta' ftehim sħiħ għal kif jikteb l-ilsien Malti, kif ukoll, jaf isib madwaru min iħares lejn il-belti u r-raħli Malti huwa u jitkellem bi lsien Malti bilkemm mhux imdellel mill-ħtija li jistħoqqlu dak l-imsejken barrani iqisuh bħala għarib u ma jixraqlux min jgħoddu ma' l-Ewropa Kristjana; ... trid rieda ta' l-azzar, qalb ta' sur u dehen qawwi ħalli tagħraf tgħid lil Malta u niesha: int Malti, u bħala Malti jmissek tkun kburi bik innifsek, b'missirijietek u bi ġrajjiet l-imgħoddija ta' niesek.

Dan daħal għalih Ġ.M.A. Xaqleb għall-ilsien Malti mhux għax ma kienx jaf tajjeb it-Taljan: anzi, kien mgħallem daqstant li għażluh eżaminatur fit-Taljan għall-Matrikola fl-Università. Għażel il-Malti b'għajnejh miftuħa.

Għażel jaħdem bil-għodda ta' ġurnal serju bil-Malti. Ta' 24 sena daħal għal *In-Naħla Maltija*. F'waqtu ħafna l-ġudizzju ta' Ġużè Cassar Pullicino meta kiteb: "Sa mill-ewwel ħarġa tagħha nhar id-29 ta' Novembru, 1877, huwa fisser il-kunċett tiegħu ta' gazzetta Maltija, il-kriterji ta' prestiġju nazzjonali, ta' ġid soċjali li ried jintlaħaq, l-għożża ta' lsien artna u l-għażla meqjusa ta' kliem Malti – fehmiet li Ġ.M.A. baqa' jżomm għomru kollu u li tista' tgħid għadhom jgħoddu sal-lum wara iżjed minn mitt sena li nkitbu".[2]

Malta, dak iż-żmien, kellha ma' wiċċha ħafna għajdut fuq it-tnaqqis tad-dazju fuq il-qamħ u nkwiet fuq infiq għad-drenaġġ fil-Belt u t-Tlitt Ibliet. Il-gvern kien għadu kif nefaq flus għal teatru u suq ġdid fil-Belt, ċimiterju ġdid fuq il-għolja Tal-Ħorr, u xogħlijiet fil-marsa tal-Port. Ir-Rapport ta' F. T. Rowsell tkellem fuq kif il-madmad ta' tassazzjoni kien jaqa' l-aktar fuq il-kotra jew il-'baxx' (*the lower classes*).[3] Dak iż-żmien f'Malta wieħed biss minn kull sittin ruħ kellu l-vot waqt li fil-Britannja wieħed minn kull ħdax-il ċittadin![3]

Kien iż-żmien ukoll ta' meta Sir Penrose Julyan u Sir Patrick Keenan ġew jistħarrġu l-qagħda f'Malta. Julyan tkellem l-aktar fuq il-qagħda soċjali – ekonomika – governattiva ta' Malta. Mess ukoll il-ħajja tal-lingwa Ingliża f'Malta. Keenan daħal aktar fid-dettal għal dak kollu li f'Malta sirna nafuh bħala 'il-kwistjoni tal-lingwa'. Malta kollha xegħlet għal dawn ir-rapporti u t-taħbil politiku aktar sab fejn u kif jimraħ.

F'dan il-qafas storiku, Ġ.M.A. għażel il-programm tiegħu. Kien kemm kien letterarju l-ħsieb ta' fejda għall-kotra f'Malta, kellu wkoll il-binja politika tiegħu, aktar u aktar meta niftakru li l-ilsien Malti waqa' l-imwarrab bejn l-Ingliż u t-Taljan fis-snin 1870 u warajhom.

Barra mill-għażla suprema u konxja ta' l-ilsien Malti, kellu tir ieħor f'rasu. Kien qara u fela sewwa l-ktieb *Storia di Malta* li Gio. Ant. Vassallo ħareġ fl-

1854. Ġ.M.A. għaraf iżewweġ l-istorja mal-fantasija u s-sengħa tal-kitba. Għal żagħżugħ ta' 24 sena li tgħabba joħroġ gazzetta bil-Malti fix-xagħra kulturali Maltija ta' żmienu, flimkien ma' rumanz bil-Malti tax-xeħta u l-binja ta' *Toni Bajada*, Ġ.M.A. kien ħaqqu l-akbar palju għax oħrajn qablu, jew ħaddieħor fi żmienu jew warajh, ma għarfux jew ma rnexxilhomx jaslu fejn wasal huwa.

Ir-rumanz *Toni Bajada* fih aktar minn rakkont ta' storja li ssensel fiha wkoll l-imħabba bejn Toni u Rożi. Hemm tifsila soċjo – kulturali – politika moħbija fir-rakkont. Int u taqra, l-awtur inessik li qiegħed taqra ħolqien ta' moħħu. It-teknika diretta, il-kelma ħajja u mirquma, flimkien ma' l-istil assertiv tiegħu, għandhom minn daqqiet ta' mgħallem li jaf jimmudella l-ġrajja kif irid, huwa u jimmartella l-kitba wara li jkun ikkaldaha fil-forġa ta' xi nitfa ta' ġrajja storika li tkun ilha mejta u minsija fis-snin li għaddew.

Jekk Malta fl-1877 ma kellhiex ħsieb ir-raħli Malti, aħseb u ara kemm refgħet ħsieb tagħtih il-vot bħala ċittadin Malti; madanakollu, Ġ.M.A. għażel jagħmel minnu eroj monumentali sa mill-ftuħ tar-rumanz!

Jistħajjel lil Toni Bajada bħala, "... saħansitra minn ċkunitu, kellu żewġ ħsibijiet imsammrin f'moħħu: l-imħabba t'Alla u ta' l-Art li twieled fiha. Ma kienx jara s-siegħa li jikber biex jibda jaħdem għal Malta tiegħu".[4]

Lil missieru Toni Bajada jtarraflu, "... Irrid naħdem għal Malta: irrid niswielha xi ħaġa ... hawn, f'qalbi għandi xi jgħidli li Alla l-imbierek jibgħathieli tajba ..."[4]

Hawn qiegħed jitkellem iż-żagħżugħ awtur idealista f'isem ir-raħli Malti. Għandna wkoll hawn l-istendard ta' *religio et patria* fejn mhux il-politiku belti Malti waħdu jaf iħaddan dan l-ideal soċjo – politiku. Spalla ma' spalla miegħu hawn żagħżugħ Malti raħli li jidher quddiem art twelidu bis-saħħa ta' qalb qawwija u b'rieda ta' ħsieb safi ta' ideal, mhux għax armat bil-qawwa li jagħtih l-għerf ta' qari fil-kotba.

F'Malta ta' l-1877, meta d-demokrazija f'Malta kienet biss fin-nieqa jekk mhux biss ħolma, l-eroj monumentali raħli Malti fil-ġrajja ta' Malta u niesha kien bħal sajjetta fil-bnazzi, aktar u aktar meta niftakru li r-raħal Malti kien jara madwaru aktar irġiel lebsin sidrija sewda fuq qmis tal-fustan, qalziet twil imdendel miżmum bil-ħziem, jilbes qorq meta jrid jidher ta' nies, b'beritta jew kappell tromba f'rasu; in-nisa jżommu l-għenienel u jilbsu għal dublett tlieta ... irġiel u nisa li l-ħajja Maltija aktar tqishom bħala nies bla skola, moħħhom f'xogħol tar-raba' jew il-qadi fid-dar, milli protagonisti fl-istorja ta' Malta. Għal dawn in-nies, l-istorja ta' Malta u l-patrijottiżmu Malti fil-kampanja kont tiġbru biss fl-għajdut u fil-kliem: "Nismagħhom jgħidu ..."

Minkejja dal-faqar kollu kulturali, nibet żagħżugħ Qormi ta' 24 sena li madwar ftit fatti ta' l-istorja miktuba bit-Taljan u ppublikati f'Malta daqs kwart ta' seklu qabel, bena eroj minn wild bidwi u omm "mara tal-knisja, li kienet rabbietu dejjem fil-biża' t'Alla".[5]

Bla tlaqliq Ġ.M.A. wissa lill-qarrej: "L-Istorja ta' Malta għadha mgħaġġba s'issa bil-ħila kbira li wera Toni Bajada ..."[6] U r-rumanz jintemm bit-twissija, "Min jaħdem għall-art fejn twieled, Alla jgħinu!" Kliem bħal dan ifisser ħafna meta Malta ta' l-1877 kellha bħala 'ideal' u 'dmir ċiviku' dak li l-Malti xeraqlu jkun leali, bħala sudditu Brittanniku, lejn il-Gran Brittanja bħala *the Mother Country.*

It-tieni rakkont, *Mattew Callus*, ġabu fil-Malti mit-Taljan tal-professur Ramiro Barbaro di San Giorgio, u stampah ukoll fil-gazzetta *In-Naħla Maltija*. F'dan ir-rumanz għandna wkoll Malti idealista, mimli bl-imħabba għal Malta u niesha, fejn il-protagonist jistqarr li, "għall-ġid ta' Malta tagħna rrid nagħmel kollox."[7] Dan l-ideal wasslu jħalli ħajtu għax il-Gran Mastru La Valette għallqu f'nofs pjazza fil-Birgu talli azzarda jħejji Memorjal jgħid, fost kollox, "Waslet is-siegħa li tismagħna. Aħna maħqura mill-Kavalieri, u maħqura bl-akbar kefrija ..."[8]

U t-traġedja ta' l-inġustizzja ma' Malti ta' l-iskola li għamilha ta' patrijott jissielet ma' l-assolutiżmu tas-Sultan li kien jiddandan bis-Salib tat-Tmien Beatitudnijiet u li Malti tgħallem mis-snin li 'kelmet il-Malti asaħħ minn kelmet is-sultan', spiċċat bil-kliem fuq qabru: "kien bniedem li ħalla ħajtu għal ħajjet l-art fejn twieled."[9] Dan bħala għelm ta' l-akbar għotja: il-ħajja nfisha.

Wara l-ġrajja ta' Mattew Callus, Ġ.M.A. għażel ifassal 'Ix-Xbejba tar-Rdum' f'*In-Naħla Maltija*. Pawlu l-fizzjal Malti jitħabbeb ma' Katerina, u li Pawlu jqisha bħala "anġlu mibgħut mis-sema" għalih.[10] Ġrajja romantika tissawwar fi żmien l-Assedju l-Kbir li tispiċċa biż-żewġ maħbubin mejta.

Għal darba oħra Ġ.M.A. jisħaq fuq it-tieba tal-karattru Malti fejn l-imħabba taż-żewġ żgħażagħ iqabbilha mal-"warda Maltija". Jekk jinqala' min iqis *Ix-Xbejba tar-Rdum* bħala mħabba idealizzata, jekk mhux ukoll teatrali kif ir-rakkont idur minn episodju għal ieħor, infakkar li jekk il-Malti belti kellu l-opra lirika Taljana bir-romantiċiżmu tagħha ħalli jedha biha fl-1878, fil-kitba għandna l-liriċiżmu ta' rakkont fejn il-protagonisti huma Maltin, milgħubin mill-indħil ta' min mhux Malti.

Ir-raba' rakkont *Pawlu Xara* deher f'*In-Naħla Maltija* bejn is-17 ta' Frar 1879 u d-29 ta' April 1879. Il-Ħakem ta' l-Imdina 'kien bniedem ta' bla ħeġġa li, biex jinħabb mas-Sultan, jagħmel kollox. Fih innifsu ma kienx raġel ħażin, iżda kien dlonk jitħabat biex jilħaq xi ħaġa kbira, kien dlonk jhewden fuq dan il-ħsieb u kien jagħti ruħu għal kollox, sabiex dan jirnexxilu".[11]

Ħakem – qaddej bħal dan issibu f'kull żmien. Ir-rumanzier jaf li l-qarrej jista' jifhmu u jemmnu għax l-esperjenza qarsa ta' kull żmien taf tgħallem li l-bnedmin – forċina għal min jiggverna – ma tweldux u mietu snin ilu mal-Gran Mastru La Valette. Ġ.M.A. kien realistiku li fil-ħajja ta' kull jum, mhux kollox jew kulħadd issibu ward u żahar.

Ma jidhirx li lil Ġ.M.A. talbuh jagħmel id-Diskors tat-Tmienja ta'

Settembru ħdejn il-Monument tat-Tifkira, il-Belt. Madanakollu, kien hu waħdu li mill-1877 għal matul snin sħaħ wara, beda jgħallem lill-kotra Maltija kif, meta u fejn il-Maltin tqabdu mal-għadu fl-Assedju l-Kbir u kif fl-Imblokk tal-Franċiżi ħteġilhom jaqbdu l-armi għal art twelidhom. Irnexxielu jixgħel il-fantasija popolari billi jidentifika l-Malti tat-triq mal-bniedem eroj li jaf u jifhem x'inhu l-patrijottiżmu Malti. Int u taqra l-kitba tiegħu, ukoll fil-bqija tar-rumanzi, *Viku Mason*, *Susanna*, *Ċejlu Tonna*, *Ċenzu Barbara* u *Nazju Ellul*, in-nies li jsemmi tisthajjilhom tabilħaqq iltqajt magħhom fit-toroq ta' Malta. *Susanna* u *Nazju Ellul* jeħduna ġewwa Ħal Qormi, fejn twieled l-awtur. Ir-rumanz *Susanna* kitbu fl-1883 meta kien għad kellu 30 sena. Ma jlaqlaqx jikteb għax kburi b'raħal twelidu: "... Ħal Qormi kien minn dejjem l-aħjar art tal-ġżira, mis-swar 'il barra ..."[12]

Ir-rabta bejn storja, rakkont u patrijottiżmu Malti fil-ħajja ta' Ġ.M.A. ssib il-qofol tagħha fil-bidu tas-seklu għoxrin, meta l-Imperu Brittanniku kien fl-aqwa tiegħu. Kien żmien ukoll meta fil-pajjiż in-nazzjonaliżmu Malti beda jaqbad rankatura ġmielha.

Fl-1907 Mons. Alfredo Mifsud stampa x-xogħol tiegħu, '*Origine della Sovranità Inglese su Malta*': storja dokumentata sewwa u raġunata ħalli jwettaq il-fehma b'riżq Malta u niesha ta': "*La posizione di Malta nell'Impero è unica*".[13]

Sentejn wara, William Hardman ħareġ *A History of Malta during the Period of the French and British Occupation 1798 – 1815*, b'daħla twila ta' J. Holland Rose li wasal għall-konklużjoni: "*It is therefore incorrect to state, as is sometimes done, that the Maltese made a free gift of the island to Great Britain*".[14]

Disgħin sena ilu, id-'dibattitu' bejn l-istoriċi Maltin u oħrajn baqa' bogħod mill-kotra, ħlief fit-taqbida politika partitarja. Meta niftakru li fl-istess sena tal-pubblikazzjoni ta' Hardman, Ġ.M.A. ħareġ ir-rumanz storiku *Nazju Ellul* b'dedika lil Mons. Kan. Dun Alfredu Mifsud, din id-dedika jisthoqqilha min jifhimha. B'dan ir-rumanz Ġ.M.A. ried iwassal, kif jaf huwa, lil nies li jew ma jifilħux, jew ma jitħajrux, jew ma jistgħux jinħlew jaqraw volum sħiħ ta' dokumentazzjoni xotta xotta bit-Taljan jew bl-Ingliż, dak id-dawl ta' ħjiel fuq il-ġrajjiet ta' art twelidhom, mingħajr ħela ta' kliem jew tiżjin żejjed.

Hardman u Mifsud għadda żmienhom illum. Iżda kif għaġen u għaraf jippreżenta x-xewqa fil-qalb tal-Malti u x-xrar għall-patrijottiżmu Malti l-awtur ta' *Nazju Ellul*, medjatur bejn l-istoriku u l-poplu, jibqa' sal-lum rebbieħ. Għal dan, bir-raġun kollu, jibqa' jgħix Ġ.M.A. Tabilħaqq ħadd sa issa ma rnexxielu jagħmel Diskors itwal u kollu ħrara aqwa minn tiegħu b'ġieħ '*L'Otto Settembre*' fejn ftakar u faħħar dak li jibni l-figura u l-mitoloġija tal-Malti Qalbieni.

Il-firxa tal-kritika letterarja f'Malta sa issa xaqilbet aktar lejn ġudizzji marbuta ma' ġeneralizzazzjonijiet jew ideat ġeneralizzanti għal dak li jorbot

ma' Ġ.M.A. Dan jaf jgħodd għal kittieba oħra, kemm għal dak li jorbot mal-ħajja, il-kitba u l-qafas storiku. Jeħtieġu studji aktar dettaljati ħalli lil Malta u lil niesha nifhmuhom aħjar.

Irridu niftakru li kieku ma kienx Ġ.M.A., Malta ma kienx ikollha lil Dun Karm u li Malta sejħitlu Poeta Nazzjonali.

Meta fl-1927 miet Ġ.M.A., Dun Karm għażel ifakkru bl-isbaħ eleġija li għandna sa issa bil-Kitba Maltija. Dun Karm bkieh minn qalbu. Kien jafu mill-qrib u fehem x'sewa lil Malta ta' żmienu u ta' qablu, kif ukoll għal Malta ta' wara mewtu.

Madanakollu, Malta jeħtiġilha tifhem u tagħraf aħjar il-wirt letterarju – kulturali – patrijottiku kemm ta' Ġ.M.A. u wkoll ta' wlied oħra tagħha, u li fil-fixla tal-ħsibijiet fit-taqbida tal-ħajja ta' kull jum, Malta u niesha jaħbtu jinsew bħallikieku li l-lum ma nistgħux nibnuh għajr fuq dak li ġara fl-imgħoddi.

Noti

1. Ġużè Cassar Pullicino, *Ġużè Muscat-Azzopardi,* PIN, Malta 1991.
2. *Ibid.*, p. 33.
3. Ara *Malta 1813–1914, A Study in Constitutional and Strategic Development*, Hilda I. Lee, Progress Press, Malta, 1972.
4. *Toni Bajada*, Taqsima 1.
5. *Idem.*
6. *Ibid.*, Taqsima 23.
7. *Mattew Callus*, Taqsima 1.
8. *Ibid.*, Taqsima 18.
9. *Ibid.*, Taqsima 23.
10. *Ix-Xbejba tar-Rdum*, Taqsima 1.
11. *Pawlu Xara*, Taqsima 5.
12. *Susanna*, Taqsima 1.
13. A. Mifsud, *op. cit.*, p. 20, para. 26: Kliem Joseph Chamberlain fis-7 ta' Novembru 1900.
14. W. Hardman, *op. cit.*, p. 42.